

Σύγχρονες πνευματικές τάσεις

Στην ιστορική του εξέλιξη ο πνευματικός άνθρωπος κι' αν πέρα ως πέρα δέν εΐτανε καταστροφικός, εΐχε ωστόσο μέσα του τὸ σπέρμα καὶ τὴ φορά τοῦ χαλασμοῦ: Πρωτόγονος ἢ χουμανιστής, κλασικός ἢ ρομαντικός, συμβολιστής ἢ φουτουριστής, μὰ πάντα ἐπικός, ἔνθεος, διονυσιακός. Μιά κάποια «Verwilderung», μιὰ πριμιτιβιστική σ' ὅλα της τὰ καθέκαστα ἀντίληψη χαρακτηρίζει πάντα τὸ τέτοιο ἢ τέτοιο ξεκίνημα γιὰ ἰδεολογικές καὶ αἰσθητικές κατακτήσεις ἀνώτερης μορφῆς. Θαρεῖς κι' εἶναι τῆς μοίρας τοῦ ποιητῆ νὰ περνᾷ πάντα ἀπὸ μιὰ κόλαση γιὰ ν' ἀνέβῃ πρὸς τὸ ἡλιορόδινο βουνὸ τοῦ Καθαρηρίου.

Τότε, μιὰ ομάδα ἀπὸ ἐνθουσιώδεις «δρουΐδες», ἀπὸ ὄνειροπαρμένους Burger, Voss καὶ Stolberg εἰσχωροῦν μέσ' στὰ ἀνεξιχνίαστα σύθαμπα ἐνὸς δρυμοῦ, ἀνάβουν μεγάλες φωτιές, καίνε τὰ ἔργα τοῦ Wieland, ἀναγορεύουν ποντίφικα τὸν Klopstock καὶ «ὀμνύουν πίστιν» στὴ μιὰ καὶ μόνη ἀληθινὴ ποίηση.

Τέτοια, τὸ ξαναλέω, κάθε εξέλιξη γιὰ ὅποιες σφαῖρες τοῦ πνευματικοῦ ἐποικοδομήματος.

Ἐπειτα ἔρχονται χρόνια ἡρεμίας, γαλήνης, σοφροσύνης. Ἐνα ξελαγάρισμα γίνεται στὴν ψυχὴ καὶ στὶς ἰδέες τῶν ἀνθρώπων, μιὰ ξαστεργιὰ στὸν θολωμένο οὐρανὸ τῶν παθῶν καὶ τῶν ἀντιλήψεων: Ὁ Γκαίτε γυρίζοντας ἀπ' «τὴ χώρα τοῦ ἡλίου καὶ τῶν πορτοκαλιῶν» δέν εἶναι πιά ὁ ποιητῆς τοῦ «Γκαίτζ» μὰ ὁ ἐρωτοχτυπημένος τῆς κλασικῆς ὁμορφιάς. Ἐτσι γράφηκαν ὁ «Ἐγκμοντ», ἢ «Ἰφιγένεια» καὶ ὁ «Τορκουάτο Τάσσο». Πῆρα γιὰ παράδειγμα τὴ Γερμανία, ἐνῶ θὰ μπορούσα ν' ἀπαιρνα ὅποια ἄλλη χώρα. Μὰ τοῦτο θέλω νὰ τονίσω, πὼς δέν σταματᾶμε οὔτε κι' ἐδῶ, πὼς τὸ πνεῦμα φέρνει μέσα του τὸ σπέρμα τῆς ἀναδημιουργίας — «Μῆτρα καὶ μνήμα» — πὼς τὴν χουμανιστικὴ ἀναγέννηση διαδέχεται ὁ ρομαντισμός, ὀρμητικὸς μὲ τὸν «Πρόλογο τοῦ Κρόμουελ» καὶ μὲ τὸν «Ἐρνάνη», πρᾶος στὸ κατοπινὸ του τὸ ξετύλιγμα καὶ στερνᾶ κούφιος, ἄρρωστος καὶ παλινδρομικός. Ἐνας Joseph Delorme ὄχι μονάχα δέν μᾶς συγκινεῖ πιά, ἀλλὰ μᾶς εἶναι καὶ ἀνυπόφορος.

Τότε ριχνόμαστε με πάθος σ' έναν Julien Sorel, διαβάζουμε με απληστία την «'Ανθρώπινη Κωμωδία», τή «Γῆ», τοὺς Ρώσσοις δασκάλους, μὰ οὔτε κι' ἐδῶ δὲν ξαποσταίνουμε οὔτε κι' ἐδῶ δὲν λέμε τὸ «νῦν ἀπολύεις...»

Τὸ πνεῦμα κάποτε ὕψωσε σταθμούς, ὀροθέτησε καὶ κρέμασε πάνω στὶς προσόψεις τῶν αἰώνων φωτεινὲς πινακίδες: «'Ελληνορωμαϊκὸς Πολιτισμὸς», «Χριστιανικὸς Ἰδεαλισμὸς», «Μεσαιωνικὸς ρομαντισμὸς», «Ἰταλικὴ Ἀναγέννηση». Καὶ σήμερα; Σήμερα λένε, τίποτε: χάος, ἀναρχία, σύγχιση. Φαινομενικὰ ναί, μὰ στὸ βάθος... Ἄν μπορούσαμε νὰ διακρίνουμε πέρ' ἀπ' τὴν ὀμίχλη πρὸς τὶς διαυγεῖς πηγὲς τοῦ μέλλοντος. Ἄν μπορούσαμε νὰ δοῦμε αὐτὸ τὸ βάθος...

*
**

Τέτοιος μοῦ φαίνεται νᾶναι σήμερα ἓνας ὀλοκληρωτικὸς διαχωρισμὸς πάνω στὶς ιδέες: Πολεμικὸς μαζὶ κι' ἀνοικοδομητικὸς ἄνεμος ἀπ' τὴ μιὰ τὴ μεριά κι' ἀπ' τὴν ἄλλη προσπάθεια γιὰ ξαναζωντάνεμα παληῶν πεθαμένων συμβόλων. Μιὰ λέξη ἤχει ξανά στὸν ἀγέρα, «Χουμανισμὸς». Μὰ πόσο διαφορετικὸς, πόσο ἀλλοιωτικὸς στὴν ἔννοια καὶ στὸ γενικὸ του τὸ φανέρωμα. Ἐδῶ καθολικὸς, ἠθικοματεριαλιστικὸς, πανανθρώπινος. Ἐκεῖ ἀρχαϊκὸς, ἀτομικοπνευματικὸς, κλασικὸς. Ἐδῶ ὁ ἄνθρωπος ὡς ὕλικοπνευματικὸ σύνολὸ, ἐκεῖ ὡς ἐκλεκτὸς, καρλαϊλικὸς penseur. Εἶναι ἡ ἐποχὴ ποῦ ὁ ἀτομικισμὸς δίνει τὴν τελευταία του μάχη με τὸν ὀμαδισμὸ. Ὑστερα μιὰ νεορομαντικὴ τάση με βάση ἀπ' τὸνα μέρος τὶς συνολικὲς ἐκφάνσεις τὶς βιοψυχικὲς κι' ἀπὸ τᾶλλο τὸν ὕποκειμενικὸ ὀραματισμὸ καὶ τὴν ὀμφαλοσκοπία. Ποῦ πηγαίνουμε; Δὲν τὸ ξέρουμε καὶ δὲν θὰ τὸ μάθουμε ὄσο βαστᾶν οἱ ὀμίχλες, ὄσο δὲν ξεκαθαρίζει ὁ κοινωνικὸς οὐρανός.

*
**

Τρεῖς χῶρες ἤχοῦν σήμερα στὸν ἀγέρα με τρία μεταλλικὰ διαφορετικὰ τέμπρα. Ρωσσία—Γαλλία—Γερμανία. Δυὸ ἄκρα κι' ἓνα κέντρο ὄπου συναντοῦνται τὰ δυὸ ἄκρα.

Στὴν τελευταία ἡ θεωρία τοῦ ρασιζμοῦ (φυλετισμοῦ) καθοδηγεῖ καὶ ὀργανώνει τὴ σκέψη: «Dieu est-il allemand?» ρωτᾶ ὁ Max Hermant στὸ τελευταῖο του βιβλίο. «Εἶναι», ἀπαντᾶ ὁ Φύρερ. Ὅταν λοιπὸν καὶ ὁ θεὸς εἶναι γερμανός στὴν καταγωγή, πρέπει νὰ εἶναι δίχως ἄλλο καὶ οἱ ἥρωες τῶν μυθιστορημάτων. Ποτὲ ὁ

Νιτσεισμός στην καθολικώτερη σημασία του δέν βρήκε τέτοια δικαίωση.

Στή Ρωσία τὸ ἴδιο, ἓνας ὑπερανθρωπισμός, ἀλλὰ μὲ βάση τὸ ὑλικοπνευματικὸ σύνολο. Μιὰ «ἐποποιΐα τῆς ἀνοικοδόμησης», καθὼς τὴν ὀνομάζουν. Κι' ἐδῶ κλαγγές ὄπλων ὅπως κι' ἐκεῖ, κι' ἐδῶ ἰαχές καὶ παιάνες.

Ἔστερα μᾶς μένει ἡ «Πολιτεία τῶν Φώτων». Αὐτὴν ἐδῶ θὰ τὴν δοῦμε παράδοξη, πολυκύματη, παρδαλή. Ἐδῶ συντελεῖται γιὰ πρώτη φορά στοὺς αἰῶνες ἡ στενότερη πνευματικὴ ἐπιμιξία τῶν φιλοσοφικῶν καὶ καλλιτεχνικῶν ἰδεῶν ποὺ θὰ καταπλήξουν τὶς ἐρχόμενες γενιές. Σήμερα εἶναι χάος, ὅμως ἀπ' τὸ χάος θὰ βλαστήσουν κόσμοι καὶ συστήματα, θὰ λάμπουν καινούργιοι ἥλιοι γνώσεων.

* *

Στὴ λογοτεχνία, μποροῦμε νὰ ποῦμε πῶς, ποτὲ τὸ ἔντυπο χαρτὶ δέν ἔφτασε νὰ κυκλοφορεῖ τόσο ἄφθονο στὴ Γαλλία. Τὸ ρομάντζο, ὕστερα ἀπὸ μιὰ μικρὴ ὀπισθοδρόμηση ξαναπέρνει τὴν πρώτη του θέση μ' ἓναν Jules Romain, ἓναν Mauriac, ἓναν Duhamel, Barbusse, Maurois, Suarès, Gide, Jaloux, Bordeaux, Marc Bernard, Bènois, Prevost κ. ἄ. Φυσικὰ πλάϊ σ' αὐτοὺς ὑπάρχουν καὶ ἑξακολουθοῦν νὰ γεμίζουν τὸ χαρτὶ μὲ ἀερολογήματα οἱ ἀνοητογράφοι Decobra, Massard, Deily καὶ Σία, μὰ οἱ τέτιοι δὲ λείπουν ἀπὸ καμιά χώρα. Τὸ διήγημα ποὺ εἶχε κάπως παραμεληθῆ ἕξ αἰτίας τοῦ στενεμένου πλαισίου του, ἀρχίζει νὰ παρουσιάζει ἀξιόλογες προσπάθειες. Προτιμῶνται τὰ διηγήματα μὲ ἐνιαία ψυχικὴ διάθεση καὶ συνοχή. Τὸ φιλολογικὸ δοκίμιο καλλιεργήθηκε πλατιὰ τὰ τελευταῖα χρόνια. Εἶναι τὸ εἶδος ποὺ μπορεῖ νὰ ἐκφράσει σὲ μορφές τὸ στοχαστικὸ βάθος μιᾶς ἔντονης πνευματικῆς ζωῆς.

* *

Τὸ τελευταῖο ρομάντζο τοῦ Marcel Prévost «Clarisse et sa fille» εἶναι, μπορεῖ νὰ πεῖ κανεὶς, ἀπ' τὸνα μέρος, μιὰ προσπάθεια — σχετικὰ μὲ τὸ περιεχόμενο — γιὰ τὴν ὅσο τὸ δυνατό πλατύτερη καὶ καθολικώτερη σύλληψη καταστάσεων καὶ ψυχολογικῶν ἀξιῶν ἢ καλλίτερα ψυχοπαθολογικῶν τύπων τέτοιων ἀξιῶν, κι' ἀπὸ τᾶλλο μιὰ δοκιμὴ γιὰ ἀνανέωση τοῦ εἶδους στὰ τεχνικά του στοιχεῖα (Μορφή—Ἀρχιτεκτονικὴ ἀρχὴ—Τεχνικὴ οἰκονομία...). Ὁ συγγραφέας πέρνει κι' ἐδῶ ἓνα θέμα παλῆθ' ὅσο καὶ ὁ ἄνθρωπος, παλῆθ'

μά αἰώνιο.—'Ο ἔρωτας θά πεθάνει ὅταν θά πεθάνει καί ἡ ζωή.— Πρέπει ὁμῶς νά προσέξουμε, γιατί δέν πέρνει τὸν φυσιολογικὸ (ἂν ὑπάρχει τέτοιος στὴν ἐποχὴ μας) μὰ τὸν παθολογικὸ ἔρωτα, τὸν ἀνώμαλο σεξουαλισμὸ πού δέν ξέρει φυσιολογικοὺς κανόνες οὔτε καί δεσμοὺς αἱματοσυγγενικοὺς. Καί ἐδῶ ὁ Sigmund Freud. 'Η σκιά τοῦ μεγάλου Βιεννέζου πλανιέται ἀπάνω ἀπὸ κάθε σελίδα τοῦ βιβλίου. 'Ο μῦθος εἶναι ἀπλὸς καί κοινός: 'Ο Bruneteau γραφιάς στὴ Chandrosse παντρεύεται τὴν Clarisse πού «δέν ξέρει γιατί τὸν ἀγαπᾷ». 'Ομῶς ὁ ἔρωτας αὐτὸς γιὰ τὸν ἄνδρα της εἶναι μιὰ ἀπ' αὐτὲς τὶς ἀνώμαλες παθολογικὲς καταστάσεις πού κατανοοῦν κτηνώδεις μορφές τυραννίας. 'Ενας ἄγριος ἐγωκεντρισμὸς, μιὰ ἐκδικητικὴ δίψα, μιὰ διαστρεβλωτικὴ παραφορὰ τοῦ γεννητησίου ἐνστίκτου. 'Ενας θηριώδης πόθος κατακτητικῆς βίας καί ἐξουσιαστοῦ. 'Ο ἄνδρας πολὺ λίγο αἰσθησιακός, μᾶλλον ψυχρὸς καί ἀδιάφορος. Μὲ τὸν καιρὸ ἀποχτοῦν ἓνα κορίτσι, τὴν Gisèle. Τὸ κορίτσι μεγαλώνει. 'Ο Bruneteau αἰσθάνεται γιὰ τὴν κόρη του ἓνα αἴσθημα πού δέν μοιάζει καθόλου μὲ πατρικὴ στοργή. Πὲς ἀπὸ ἐρωτικὴ ἀνικανοποίηση (ἀπόθηση), πὲς ἀπὸνα ξαναγύρισμα σ' ἓναν παιδικὸ ἐρωτισμὸ, νοιώθει ἓνα σφοδρὸ ἐρωτικὸ πάθος, ἓνα πάθος πού δέν ἐξωτερικεύεται μὲ γεγονότα, μὰ πού δημιουργεῖ στὸν ἄνθρωπο ἐσωτερικὲς τρικυμίες, κραδασμοὺς, ἀλλοιώσεις νευροψυχικῆς. Αὐτὴ ἡ φαινομενικὴ γαλήνη βαστᾷ ὡς πού ἡ κόρη μένει ἀνύπαντρη. 'Ομῶς τί τραγωδία ὅταν ἡ Gisèle πρέπει νά γίνει σύζυγος. 'Η μητέρα ζηλεύει φοβερὰ τὸν ἄντρα της καί διώχνει τὸ ἀντρόγυνο στὸ Παρίσι. 'Ο Br. δέν μπορεῖ νά ὑποφέρει τὸν χωρισμὸ. Πηγαίνει στὸ Παρίσι καί «περνᾷ τὶς γλυκύτερες στιγμὲς κοντὰ στὴν κόρη του». 'Ομῶς αὐτὲς οἱ «στιγμὲς» βαστᾷν πολὺ λίγο γιατί ἡ Clarisse τὰ καταφέρνει νά μετατεθεῖ ὁ γαμβρός της στὶς ἀποικίες. 'Ο Br. κοντεύει νά πεθάνει. Μὰ πρωτύτερα πεθαίνει ἡ κόρη του. Τὸν λόγο δέν τὸν ξέρουμε μὰ τὸν ὑποψιαζόμαστε. Τὴν θανάτωσε ὁ χωρισμὸς. Τὸ ρομάντζο αὐτὸ εἶναι μιὰ πραγματικὴ τραγωδία ἀνθρώπων πού ζοῦν κάτω ἀπ' τὴν ἴδια στέγη, σὲ μιὰ κοινωνία ὅπου τὸ ἄτομο ἔχει παραστρατήσει ἀπ' τὸ φυσικὸ του δρόμο καί πλανιέται ἀνώμαλο καί παθολογικὸ χτήνος μέσα σὲ μιὰ ζούγκλα στρεβλῶν κατευθύνσεων καί ροπῶν. 'Ο συγγραφέας δέν προσπαθεῖ καθόλου νά ὠραιοποιήσῃ τὸ θέμα του. Τὸ ἀφήνει ὅπως ἔχει, ἄξεστο, ἀκατέργαστο ὑλικό, προκειμένου νά γενικοποιήσῃ καί νά χρησιμεύσῃ σὰν πρῶτυπο βιώσιμο μιᾶς κατηγορίας τραγικῶν πλασμάτων πού, τὸ ξαναλέω, ὅσο κι' ἂν εἶναι διαστρεβλωτικὰ καί ἀνώμαλα, δέν παύουν ν' ἀποτελοῦν δείγματα μιᾶς ἐποχῆς τῆς ἀνθρώπινης ἱστορίας.